

ՅԱՐՕ

Ոտքերը անխախտ, գետնին կպած, Յարօ կը դարձնէր անիւը, միակերպ ու անընդհատ թաւալումով մը:

Քամօնտօ խանին մէջ նոր հաստատուած ջրարաշխի մը անիւն էր ան, զոր ոչ ոք կը ցեր էր դարձնել առտուընէ ի վեր, ո՛չ ոք:

Ղալաթիոյ շրջուն բեռնակրութեան ամենազգի ներկայացուցիչները անցեր էին հետզհետէ անոր առջեւէն. ամէնքն ալ ճգներ, տքնէ՛ր էին շարժման ղներու զայն, բայց ուժասպառ եւ յուսահատ, ձգեր զացեր էին, հայհոյանք մը մոլորալով, ու խպնելով բնիոն մը խկ պահանջելու իրենց ժամափաճառութեանը համար:

Ու մեքենան, ըմբիշի մը նման որ քանի մը

ախոյեան զգետնելէ յետոյ ուրիշի մը հրաւէր կը կարդայ, յաղթապանձ ցցուի՛լ կը թուէր ահա երբ հոն բերեր էին Յարօն, երկրէն նոր եկած Պոլիս, եւ զոր գտեր էին պողոտայի մը երկայնքը թափառական, իր ապշահար ակնարկը պտրտցնելով քաղքին մարդոց ու իրերուն վրայ:

Յարօն այդ վիթխարի ջրհանին առջեւ զրտնելով ինքզինք մէկանց՝ գիւղացիի կասկածամբ տուրթեամբ՝ տարտամ վախ մը զգացեր էր անկէ. ջրարաշխը կը պարզէր հոն իր անիւին անհուն սկաւառակը, խոշոր բացուած հրէշային կսկիւր աշքի մը պէս: Մեքենայութիւն մը այդ մեքենան: Խոռվեր էր Յարօն քիչ մը, բայց Հրէան որ հոն առաջնորդեր էր զայն՝ ապահովցուցեր էր զինքը. տեղէն ցատքելով՝ մարմնին բոլոր ծանրութեամբն ինկեր էր անիւին վրայ, սարսեր էր զայն՝ հողին բերանը գալով, ու ապա շնչահատ, ձեռքի շարժումով մը միայն կը ցեր էր հրաւիրել Յարօն որ ինքն ալ փորձէ. Յարօն, այն ատեն, վարանքը դեռ սրտին մէջ, մօտեցեր էր ջրհանին, շօշափեր էր զայն, ինչպէս կը շոյես ձին՝ հեծնելէ առաջ, ու յետոյ հաստատակամ՝ իր թաթն անոր վրայ նետեր էր:

Ու հիմայ անիւը կը դառնար միօրինակ, անդուլ, անընդհատ, ու ոխորտութեան հաճոյք մըն էր, կարծես, տեսնել որ երկաթի այդ բիրտ զանդուածը՝ իր այնքան պինդ ու հետ դիմա-

1) Այս պատմութեամբն ալ, ինչպէս եւ նոյն հեղինակին մէկ ուրիշ նորավէպը որ երեւցաւ « Անահիտ » ի անցեալ տարուան քիւերէն մէկուն մէջ, գրուած է 90ական քուականներուն, քրքահայ յեղափոխութեան ծագման շրջանին եւ անոր քաֆուն ազդեցութեան տակ. լոյս տեսած է հեղինակէն կրնատուած ու համիտեան գրաքննութենէն յօշոտուած՝ կիսկատար ձեւով մը՝ « Մասիս » կիսամսեայ հանդէսին մէջ 1892 յունուար 24ի քիւին մէջ: Հանդիմով կը հրատարակենք զայն իր վերամշակուած ու լիակատար ձեւին մէջ, զոր ակամաւոր գրագէտը շաղաքեց « Անահիտ » ի համար:

Ծ. Խ.

դրութիւններէն յետոյ՝ այլեւս կը խոնարհէր, կը կքէր հլութեամբ, կը ճախրէր շարունակ ու քէմէննա՛հ ընել կը թուէր մեր Յարօին առջեւ: Կը դառնար ան, իբր բռնակալ ուժէ մը վարուած, ու ճեղքելով օդին մէջ հեղասահ բոլորակ մը որ կը սկսէր, կը վերսկսէր անվերջ, անխափան, անզաղրում:

Երբ Յարօն ջրհանը շարժման մէջ դրեր ու ընտելացեր էր անոր տակաւ, ու իր յետին կասկածներն իսկ փարատեր էին այդպէս, ուրախութիւն մը զգացեր էր յանկարծ որ զդրդեր էր զինքէն ինքնաբեր խորերէն: Աշխատանք մը գրտեր էր ան, իր առաջին օրապահիկը, հոս, Պոլսոյ մէջ, Երախայրի՛ք վաստակը. իրա՞ւ էր արդեօք, ի՞նչ օրհնութիւն, « Քէ մեռնեմ Աստուած...»: Յուզուած էր Յարօն, իբր թէ ջրարաշխը դոր յանձնած էին իրեն՝ աւագան մը եղած ըլլար, որուն առջեւ իր բանուորի մկրտութիւնը կատարէին, հոս, այս պահուս, իրեն տարրնիկ հսկայաչէն այս քաղաքին մէջ:

Ու ա՛յ հիմա ի՞նչ զուսպ, ի՞նչ ուժգնապիւրկ կորովով կը ճնշէր ան մեքենային վրայ, հոգեւին լծուած իր անհնարին դատանքին, անտարբեր տաժանքին, ու գլխովին անգիտակ իր կիկլոպեան ահարկու ճիւղին:

Կը դարձնէր...

Հոն, հեռուն, հազար ուրիշներու պէս Յարօն ալ թողեր լքեր էր իր խորտոխի ցիժերը, քառէլ կիներ, խրճիթի մը տակ, ձորի մը խորը, ու եկեր էր հոս, որոնելու բազմ մը որ յաւիտենապէս ալ կը յամառի խոյս տալ այս եղկելիներէն. ու հիմա՝ անիւր դոր կը սեղմէր ան իր ափերուն մէջ՝ ճակատագրին անիւր չէ՞ր արդեօք...

Կը դառնար անիւր, անընդհատ, անդու:

Շրջակայքը՝ խուռնախիտ բաղմութիւն մը կ'ընողեռար անհուն թոհուրոհի մը մէջ:

Մարդկային խառնակոյտի մը խոր խժուկը կը լսուէր, մերթ սաստկադին ու մերթ նուազուն. ծովեզրին ընդհարող ու փշրուող ալիքներուն խոխոջիւնը ըլլար կարծես: Յարօ ի լուր ամբօխին այդ խուկ ու անհուն շունչին՝ կը զրդուէր նժոյգի մը նման որ չչուկէ մը կը խրտչի, ու աւելի՛ բռնաշունչ դարձնել կը թուէր իր անիւր, իբր թէ անոր ճարճատիւնովը խափանել փորձէր խառնաղանձին վժվժուկը:

Վասպուրականի այս համեստուկ դաւակն ալ եկեր, նետուեր էր այս խաժամուժ բաղմութեան ծոցը, Ղալաթիոյ գեհնին մէջ, մատնուած անոր տրոփումներուն, ու իր աշխատանքին միամիտ ու խանդաղատիչ մասնակցութիւնը բերելով հոն այդ տենդադին ու խօլ գործունէութեան:

Միամի՞տ. եւ սակայն ո՛րքան կաղզուրիչ էր տեսնել, հոս, դառանցկոտ բաղմավաստակութեան այդ բաւդին մէջ, շարանիւթ հնարքներու ու սաղրանքներու դէմ յանդիման, հայ շինականին կենսակայլակ դատանքը, անոր կորովին յորդ ու զեղիս ցայտքը մեքենային առջեւ...: Կեանքի այս անհաւասար ու դժնդակ պայքարին մէջ՝ հայ մշակը միակն էր գուցէ որ կտրճութիւնն ունեցած ըլլար իր ճակատագրիւր վստահելու իր արդար, հարազատ, հալա՛լ ուժին: Ու դուք կը զգայիք յանկարծ որ Հայաստանի այս գեղջուկին խոնարհ դէմքը կը բարձրանար տակաւ ձեր խղճին խորէն, անմեղունակ ժպիտ մը պտըտցնելով դէպի վար, ջլախտաւոր ու ինկած մարդկութեան մը վրայ:

Եւ սակայն...

Եւ սակայն ի՞նչու Հայ բարի մշակը ջրամբար լեցնէ հոս, փոխանակ իր այգիները ոռոգելու: Արձակ դաշտին մէջ ճակատը երկրին տրեւովը խաշփոտած, ու չրջապատուած պաշտելի փոքրիկ կորիւններէն որոնք իր լանկերն

են, ինչո՞ւ չչնչէ բոյրը համապարամին, նորե-
նիին, ու անոնցմէ աւելի անոյ՛ջ՝ հոտը մանա-
ւանդ իր հերկած նուիրական հոգերուն, ու
թօշնի, ծիւրի՛ ան, հոս, խաւար ու շնթած
խանի մը խորշը: Ինչո՞ւ արտէն վերադարձին
հողապործի իր ծանր խոնջէնքը չհանգչեցնէ ա-
մօթլեւած լանջքին վրայ իր կռօջը, ու ան վա-
ղը, պղտոր գինիով մը շուայտած, երթայ
մերթ հոս մոլորիլ շարաւահոտ գոհհներու
մէջ, դադարադին աղիճի մը ծոցը ձգելու իր օր-
ուան վաստակը, ու կենսականութիւնն ալ դու-
ցէ որ իր վաղուան վաստակն էր:

Ինչո՞ւ...

Բայց Յարօն ի՞նչպէս ապրէր երկրի մը մէջ
որուն վրայ « սեւ կը ցաթէր արեւը:»

Նամուսը անարգուած, կեանքն ի վտանգի,
ու թալանը, թալա՛նը անկուշտ, շնաքա՛ղց:
Եկեր էր հարկահաւաքը ժահագէ՛մ, տաճի՛կ,
խլելու բրտօրէն Յարօնն ողորմելի հիւղակին
յետին կահոյքը, տուրքի մը փոխարէն զոր չէ-
ին կրցեր վճարել, զի Բուրդը « անցեր էր »
իրենց հողերէն, միւսէն առաջ...: Ծնորհ մը
չէ՞ր արդէն որ խնայեր էին անոնց կեանքին:

« Երկիր դրախտավայր »ն էր ասիկա...

Եւ սակայն Յարօն ու իր ցեղակիցները դա-
րերով կառչեր էին իրենց երկրին բլրակներուն,
այն եղկելիներուն նման՝ որոնք կը յամառին
բնակիլ հրաբխային լեռներու կողին, անհնա-
րին գիւղակներու մէջ, զի... Հայրենիք է:

Բայց դուրսմը հետզհետէ սաստկազին ճըն-
չեր էր հայ երգիքներուն վրայ, մարելու կար-
ծես այն ողորմուկ ծուխն իսկ որ կ'ելլէր տա-
կաւին անոնցմէ, յետին շունչի մը պէս:

Ո՛ւր զիմէր, որո՞ւ տրտնջար հայ քամբաղդ
մշակը: Յարօ իր աչքերը երկինք ուղղեր էր
մերթ, — այլ անոր ամայութեան մէջ Արարատը
տեսեր էր միայն, տրտն՛ւմ՝ լեռնացած հին
ու անհուն բերդի մը պէս: Զէ՞նք առնէր Յարօն,
ու ինչի՞ պիտի զօրէր ան սպառազէն վոհմակ-
ներու դէմ: Անձնասպա՞ն ըլլալ, — «Մեղօք է»

ասիկա, լսեր էր ինք գիւղին բարի տէրտէրէն,
ու չէ՞ որ հայ շինականը աստուածավախ է ա-
ռաջին քրիստոնեաներուն նման:

Զէ՛. հրադէնի տեղ « պանդուխտի ցուպ »ը
ձեռք առնել միտեր էր Յարօն իր բազում համ-
չիրակներուն պէս. ու այն օրն ուր իր սիրելա-
գոյն գոմշուկը, իր ձալլա՛շը նոյն իսկ քչեր
տարեր էին անօրէնները իր ցնորակոծ աչքերուն
առջեւ, ա՛հ, այդ օրէն ա՛լ անիկա վճուր էր
մեկնիլ հեռանալ « Վայոց Ձորեր »էն: « Ես է՛լ
չեմ մնա էստեղ » մոնչեր էր Յարօն, ու դա-
ցեր էր ինքն ալ միանալու որոշակամ՝ գաղթող-
ներու Սեւ Կարաւանին որ կ'երկարաձգուէր ա-
հա երկրէն դէպի ծով, սուգի թափօրի մը պէս:
Հէ՛ղ մշակը...

Այսօր ջրհան մը յանձներ են մեր Յարօն,
վաղը բեռ մը պիտի հեծցնեն իր քամակը, եւ
կամ կրի անտուկ մը պիտի դնեն չլինքին: Բեռ-
նակիր պիտի ըլլայ Յարօն, կամ իր բառովը
« ունջպէր »: Երբեմն ալ « ալվաղ » պիտի կո-
չեն զայն, քմծիծաղով մը որուն անզգայ կը
կարծեն զինք:

Ու օր մը ձեր հարեւանցիկ ակնարկը կ'իյնայ
լրագրի մը կարճ լուրերուն վրայ. « Հայ հուժ-
կու բեռնակիր մը, ամենածանր կարասի մը
չալկած փոխադրած միջոցին՝ ինկեր ճգմուկ
է իր ահազին բեռան տակ. Փրկիչ փոխադրած
են զինքը: » (Կարասին վնասուած չէր դրե-
թէ, ու մօպիլիային տէրը ա՛նշուշտ ուրախ է):
Ուրիշ օր մը, « դաւառացի հայ բանուոր մը,
չէնքի մը բարձունքէն դուրեր է գլխիվայր,
քարայտատակին վրայ, մահը վայրկենական ե-
ղած է. իր վրայ գտեր են քանի մը մանրուք
դրամ ու կարօտի նամակ մը երկրէն: »

Երկտող լուրեր են ասոնք, մանրատառ դըր-
ուած, ձեր թերթին յետին մէկ անկիւնը...

Անիւր կը դառնար սակայն, ու հիմա այս
մորմոքիչ հեռանկարներու մէջէն գիտելով
հայ կտրիճը ջրաբաշխին առջեւ՝ պիտի խղճա-
յիք իր նսեհին, անհուն դուժով համակուած:

Ձեզի այնպէս պիտի թուէր թէ կը կարկամէին կը դալարուէին անոր մկանները, իրր թէ թի-
ապա՛րտ մը եղած ըլլար, եւ ձեր էութենէն իսկ բան մը կը տանջուէր ու կը շարժարուէր, հոգ, այդ մեքենային առջեւ:

Յարօ կանգ առաւ սակայն. պահ մը դադար պիտի ընէր արդեօք. ան հանեց յամբօրէն իր ֆէզադիկը, իր արախչիմ, պատուհանի մը ան-
կիւնը դետեղեց, ամփոփեց զանոնք, ու անիւը իր ամերուն մէջ էր նորէն:

Գրգռեալէն մերկանալու վայրկեանին կո-
րուստը կ'ուզէր դարձանել թէ ոչ այլեւս ֆի-
զիքական հեշտանք մըն էր իրեն համար, շօ-
շտիւն, ճմլել անընդհատ երկաթի այդ կոյտը իր պնդագօր ձեռքերուն մէջ, ա'լ խստակամ ան-
դրդուութիւն մը, թաքուն մոլեղնութիւն մը կ'երեւնար հիմայ Յարօին շարժումնարուն մէջ:

Ջլապինդ թաթն ու դաստակը, յօդուածներով
այտուցիկ, նետա՛ծ էր երկաթէ ձողակի մը պէս անիւին բռնատեղիին վրայ, անոր օձիքէն բո-
նելով կարծես: Ու անիւը լլկուած, բռնաբար-
ուած՝ կ'արձակէր կոնչիւն մը, ճի'շ մը այդ
կաշմբուն բազկին խոշտանդումներուն տակ:

Գլուխը բաց, յաղթ լանջքը մաղերու թա-
ւուտով մը ազուցուած, ձգտուած բումբերը ու
թեւերը հոլանի, Յարօ, քրտնաթաթախ կանդ-
նած էր հոն, իրմէ դէպի մեքենան արձակելով
ուժի հոսանք մը, զոր եթերային կոհակներով
ծորիլ կ'երեւակայէիք իրմէ: Արեւակէզ դէմքը
ազօտ իմն ժպտուն, իր բարի աչքերը միամիտ
ուրախութեամբ մը շողուն, շրթունքները ար-
համարհոտ ճեղքով մը իրարմէ բաժնուած, ու
արտաշնչութեան բուն հոսանքով մը սարս-
ռեցնելով իր խոպոպի պէսերը. իսկ կուրծքը
ասպարակերպ, յառաջ մղուած դէպի մեքենան,
գիրկընդխառն մարտնչում մը փնտռելով, կար-
ծես, ոտիսի մը հետ. այդ կուրծքը չէր հեւար.

կ'ուէր, կը բարձրանար պերճ ու խրոխտ ու-
ռեցքներով, ու կը խոնարհէր ապա, իր շնչա-
հոտութեամբ արձակելով չչիւն մը, կարծես
սոյլը շողեպինդ կաթսայի մը ուրկէ շարժիչ
զօրութիւնը կը բղխի:

... Այլ հիմայ բոլորովին չղթայաղերծուած
ըլլալ կը թուէր Յարօն. մոլեղնօրէն նետուած
մեքենային վրայ՝ ան կ'ողորէր կարծես խոր-
տակարեկ տապալիլ զայն, իր հուսկ յարձակ-
մանը մէջ զայրաբորբօք, ահադասաստ, ամե-
հի'...

Ու անիւը այլեւս չէր կոնչեր, այլ կը շաչէր,
կը շառաչէր, — Օգնութիւն կ'աղաղակէր: Պա-
տերուն կ'աչած խողովակներուն մէջէն կը
լսուէր ջուրին վերամբարձ ցայտումներուն
ճարճատիւնը. հորին անդնդային խորութիւն-
ներէն ջրեղէն դերձաններ, ելեկտրական հոսա-
նուտներու արագութեամբ, կը սուբային դէպի
հակայ շէնքին անհաւատալի բարձունքները,
ջրամբարը լեցնելով, ողողելով, հեղեղելով:

— Օհէ', խրո՛՛ս'...

Լսելի եղաւ յանկարծ ձայն մը որ կը պոռար.
բայց անիւին ճոխչը զայն կը խափանէր, ու
Յարօ, անձնատո՛ւր իր դերադոյն մաքառումին,
չլսեց զայն:

Պոռչտուքը սակայն կը բարձրանար, կը
սաստկանար.

— Հէ'... օհէ'... խրո՛՛ս', խրո՛՛ս'...

Յարօ կանգ առաւ այս անգամ. իր յամբա-
շարժ գլուխը պտըտցուց իր շուրջ. ո՛չ ոք. յե-
տոյ վեր նայեցաւ, — Հրէան էր:

Կէս մէջքէն պատուհանէ մը կախուած,
Հրէան, աչքերը ակնակապիճներէն դուրս
ցցած, գլխուն ու թեւերուն բոլոր շարժումնե-
րովը նշան կ'ընէր ու կը դռչէր որ դադրեցնէ,
դադրեցնէ'...

Ջրամբարը յորդա՛ծ էր:

ՏԻԳՐԱՆ ԿԱՄՍԱՐԱԿԱՆ